

... הנה לשון הש"ס ד'שוכרין לו דירה' ודאי משמע הא לקנות לו בית אין מחויבים. וגם אם נימא דכהיום שהרי פעמים זה בלתי אפשרי, ממילא גם קנית דירה נכנס בגדר די מחסורו — זה בית, דהא זולת זה לא ימצא אשה, מכל מקום פשיטא מאד דרק הכי-צריך וזול הוא בגדר צדקה, לא דירה רחבה בת כך וכך חדרים, דלכן אפקה תורה בלשון די מחסורו וכו', וכאיך ברייתא דאין אתה מחויב לעשרו — וקשה דמה קסלקא דעתין דכן מחויב לעשרו עד דנצרך קרא על זה — אלא על כרחך דהכי קאמר דקס"ד שתתן לו מה שצריך לו באמת ביד רחבה כל כך עד שאתה מעשרו על ידי זה, לזה כתבה תורה דרק למלאות החסרון ביותר, לא דרך עשירות...

ופשיטא לי דהאי דינא דאין אתה מחויב לעשרו שייך גם בעני בן טובים ועשירים, הגם דאמרינן שם בכי האי גוונא אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו — היינו לתת לו אורח חייו כאשר הוא רגיל ולא יתרעם על גורלו, אבל פשיטא דלהעשירו אין חיוב.

והיוצא מזה דגדר חיוב אינו אלא להשלים לו החסר ביותר, ולא כאלה המפריזים על המדה. זה באופן כללי... והיות שיש כהיום הרבה נצרכים כאלה, צריכים לחלק ה'די מחסורו' לכולם, ובשום אופן אין חיוב לתת מותרות שגם לפי ערך הזמן והדור אפשר לחיות בלעדם...'. (מתוך שבט הלוי ח"ט רב. ע"ש פרטים נוספים בח"ד קל ובח"ה קלד).

דף סח

'כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה כוכבים...' — לפי שהנתן צדקה, הקב"ה משלם לו, ככתוב מלווה ה' חונן דל, והמעלים עיניו ממנה, יש לו לב בליעל לומר שאין מי שישלם לו, והרי הוא ככופר בה' ומודה באלהי כסף ואלהי זהב.

וכשם שהעובד עבודה זרה סבור שיש בידה להטיב ולהרע, כמו כן המעלים עיניו מצדקה, סבור שיש כח בממון להטיב לו, ובחסרונו — ירע לו, והלא כתיב לא יועיל הון ביום עברה, ואם נגזר עליו עונש, לא יצילהו ממונו, אדרבה, ע"י שמחסר מממונו לצדקה, יינצל מחסרון אחר. וכן בשאר מצוות, ע"י שטורח ויגע לדבר מצוה או מתבזה בשבילה, ינכו לו עי"ז בטורח ובזיון ממקום אחר. (עפ"י מהרש"א ב"ב ט. וקובץ שיעורים).

(ע"ב) 'פרנסה אינה כתנאי כתובה. מאי אינה כתנאי כתובה?...' — התוס' ושאר ראשונים נתנו טעמים שונים מדוע אין מפרשים אינה כתנאי כתובה לענין ההלכות שנזכרו לעיל, שומא בדעת

האב; בגרו ונישאו. (וע' אור שמח הלכות אישות כ, ג).

וכיוצא בזה הוכיח מכאן המהרי"ל (בתשובה עה) שפרנסה אינה נגבית אלא מנכסי האב ולא מנכסי האם, וכדין המזונות (כפי שמפורש במשנה — בבא בתרא קכב), שאם לא כן, היה לו לפרש לענין זה פרנסה אינה כתנאי כתובה. וכבר דנו ראשונים בבבא בתרא (ע"ש בריטב"א ובנמוק"י) בהלכה זו (והמהרי"ל לא הביאם). ויש לדחות ראיתו, שחילוק זה ניתן לשמוע מהמשנה עצמה, מכך שנקטה דין זה שגובין מן האב, רק לענין מזונות ולא בפרנסה. ולכן לא מסתבר לפרש דברי רב הונא כלפי דין זה. (בית שמואל קיג סק"ד). שתי דעות אלו הובאו בפוסקים (אה"ע קיג, ב). וע"ע לעיל נב:

*

'דהא רמאי שכיח, כדאיתא בפרק מציאת האשה בואו ונחזיק טובה לרמאים — ואי לא שכיח, לא הוינא מפטרינן מחטא'. (שו"ת מהרי"ק שורש ז)

יש לו ואינו רוצה להתפרנס משלו — נותנים לו לשום מתנה וחוזרים ונפרעים ממנו לאחר מיתה. דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים: אין נזקקים לו. והיא דעת רבי שמעון. הרמב"ם (מתנות עניים ו,ט) פסק כרבי שמעון, שעשיר המרעיב את עצמו ועינו צרה בממונו שלא יאכל ולא ישתה — אין משגיחים בו.

דף טח

קכו. א. מה עונשו של המעלים עיניו מן הצדקה? ומה עונשו של המקבל צדקה ואין צריך לכך?
ב. האם מחייבים את העני למכור ביתו וכלי תשמישו?

א. כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים (בליעל — בליעל לגזרה שוה). אמר רבי אלעזר: בואו ונחזיק טובה לרמאים, שאלמלא הן היינו חוטאים בכל יום (בכך שאנו מעלימים עין מן העניים, אבל עכשיו הרמאים גורמים לנו). המסמא את עינו (מראה עצמו כאילו עינו סמויה) והמצבה את בטנו והמקפח את שוקו — אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך. המקבל צדקה ואין צריך לכך — סופו אינו נפטר מן העולם עד שיבוא לידי כך.

ב. עני שאין לו מאתים זוז — רשאי ליטול מתנות עניים, ואין מחייבים אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו.

לדברי רב זביד, דוקא בכגון כוסות וקערות שמאוס עליו להחליפם בפחותים מהם, אבל מטה ושלחן, היה משתמש בשל זהב ישתמש בשל כסף וכד'. והקשו על חילוק זה, ואמר רבא בריה דרבה: במחרישה של כסף — מחייבים אותו להחליפה לפחותה מזו.

רב פפא חילק: אם לא בא לידי גיבוי — אין מחייבים אותו. בא לידי גיבוי — מחייבים אותו. פרש"י, כגון שהיו לו מאתים זוז ונטל לקט שכחה ופאה ונדודע שעשיר היה — בית דין באים וגובים הימנו מה שנטל, ואם אין לו לשלם, מוכר כלי תשמישו היקרים ומשתמש בפחותים. ורבנו תם פירש, אם נוטל מהפקר כגון לקט שכחה ופאה — אין מחייבים אותו למכור. ואם מקופה של צדקה — מחייבים אותו למכור.

קכו. א. כמה נדוניה נותנים ליתומה מנכסי אביה כשבאה להינשא? כמה נותנים ליתומה מנכסי אביה למוזנות ולשאר צרכיה?

ב. בת שבגרה או שנישאה — האם נותנים לה נדוניה מהנכסים?

א. יתומה נוטלת מנכסי האב לנדוניה עישור נכסים — כדברי חכמים. רבי יהודה אומר: ינתן לשניה כדרך שנתן האב לראשונה, בין שהוא עישור או פחות או יותר (רש"י). וכן נקטו שמואל ורב חסדא להלכה כדברי רבי יהודה. ולפי דעה זו אף בבת ראשונה שמין באב, אם היה ותרן או קמצן. ואם אין בידינו לאמוד דעת האב — נותנים עישור נכסים. (כן הוכיחו מדברי רבי ורבה).

לדברי רבנו חננאל, לעולם אין שמין באב לייפות כח הבת, ליתן לה יותר מעישור נכסים, אלא שמין דעתו אם ליתן עישור או פחות. (עתוס' נ: ד"ה ומאי).

מי שיש לו כמה בנות ובן, ראשונה נוטלת עישור נכסים, שניה נוטלת עישור במה שנשתייר לאחר נטילת הראשונה, וכן הלאה. ואם באו כולן להנשא כאחת, מחשבים עישור אחר עישור כפי האמור, וחוזרות וחולקות בשוה. והשאר לבן.

כשאר שם בן אלא בנות, אין תורת עישור נכסים, שהרי כולן שוות בירושה. (כדלהלן סט. וברש"י).

מזוונות הבנות וצרכיהן כגון כסות ומלבוש — אם היה האב עני, נותנים כפי המפורט לעיל (סד): במשרה את אשתו על ידי שלישי. ואם הנכסים מרובים — הכל לפי הכבוד. ואין הדבר תלוי בדעתו של אב, שהרי הוא חייב זאת מתנאי כתובה ואינו תלוי ברצונו.

ב. הבנות שבגרו עד שלא נישאו, או שנישאו עד שלא בגרו — לדברי רבי לא איבדו פרנסתן ולרבי שמעון בן אלעזר איבדו. כיצד הן עושות — שוכרות להן בעלים ומוציאים להן פרנסתן. ודוקא כשנישאו בנערות, אבל בקטנות, כגון יתומה שהשיאה אמה או אחיה, אפילו נישאה מדעת, לדברי הכל יכולה היא משתגדיל להוציא מידם מה שראוי להנתן לה.

אמר רב נחמן בשם רב הונא: הלכה כרבי. ודוקא אם מחתה, (שאמרה קודם שתבגור, זה שאני שותקת ואיני תובעת הפרנסה, מפני שעדיין לא נודמן לי בעל, אבל כשיודמן לי בעל אתבע פרנסתי. ר"י מגאש) אבל לא מחתה — איבדה פרנסתה כאשר נישאה או בגרה. ואם היתה ממשיכה ליוון מן האחים, אינה צריכה למחות אלא אם כן בגרה וגם נישאת.

דפים סח — טט

קכח. א. האם גובים פרנסה ומזוונות הבנות מנכסים משועבדים?

ב. מה בין פרנסה (= נדוניה) למזוונות הבנות?

א. מעשים בכל יום שמוציאים לפרנסה מנכסים משועבדים, בין באחים שמכרו בין שמשכנו. וכן השיב רבי לשאלת רב. ואילו רבי יוחנן אמר אין מוציאים. (ונסתפקו בגמרא אם שמע רבי יוחנן את דעתו של רבי ולא קיבלה, או שמא לא שמע ואילו היה שומע היה מקבל).
אין מוציאים למזון האשה והבנות מנכסים משועבדים — מפני תיקון העולם, לפי שאין כתובים ואין קצובים. (עפ"י גטין מח:).

גביית פרנסה ומזוונות ממטלטלין — נתבאר לעיל ג-נא.

ב. כאמור לעיל, מעשים בכל יום מוציאים לפרנסה ממשועבדים, ואין מוציאים למזוונות. האומר אל יזונו בנותיו מנכסיו — אין שומעים לו, שהשתעבד לכך בתנאי כתובה. אל יתפרנסו בנותיו מנכסיו — שומעים לו.

לדברי רבי, נישאו או בגרו הבנות — איבדו מזוונותיהם ולא איבדו פרנסתם, כנ"ל.
לדברי רבי יהודה לעיל, בפרנסה אומדים דעתו של האב אם נותן הרבה או מעט, משא"כ במזוונות.

דף סט

קכט. א. מי שמת והניח בנות ובן וקדמה אחת ונטלה עישור נכסים ולא הספיקה שניה לגבות עד שמת הבן — האם נוטלת עישור נכסים?

ב. הבת הנוטלת עישור נכסים, האם עשאה כירשת שאי אפשר לסלקה במעות או בנכס אחד, או דינה כבעל חוב, של האב או של הבנים?

ג. המוסר מעות לפלוני בשביל בתו, לקנות לה שדה או ליתן לה נדוניה, והיא אומרת נאמן עלי בעלי, תנו לו המעות — האם שומעים לה אם לאו?